

Мар'яна Нікітенко

СОТЕРІОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА “СЛОВА ПРО СТВОРЕННЯ ВЕЛИКОЇ ПЕЧЕРСЬКОЇ ЦЕРКВИ” КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОГО ПАТЕРИКА

Києво-Печерський патерик – унікальна з точки зору інкорпорованої в нього інформації пам'ятка середньовічної літератури. Сьогодні перед дослідниками постає завдання досягнути цю інформацію, намагаючись якомога більш адекватно зрозуміти інтенції автора патерикового тексту. Таке вивчення є можливим лише у площині герменевтичного підходу до тексту Патерика: завдяки “прочитанню” твору в контексті середньовічної ментальності та в руслі православної культурної традиції. Наша публікація у минулому збірнику “Софія Київська: Візантія. Русь. Україна” була присвячена саме такій інтерпретації інформації Патерика про розбудову однієї з найбільших святинь Києво-Печерської лаври – Успенського собору або Великої Печерської церкви. Проаналізувавши у світлі середньовічної екзегези один з пасажів Житія прп. Феодосія, що увійшло до складу Патерика в XV ст., ми дійшли концептуального висновку, що у *Патерику процес створення храму (починаючи з його задуму) співвідноситься з обоженням самого прп. Феодосія, тобто з досягненням ним духовної досконалості*¹.

У пропонованій статті хочемо розвинути та поглибити цю думку, розглянувши патериковий опис розбудови Великої Печерської церкви, так би мовити, з іншого боку, а саме – крізь призму православної церковної обрядності, в якій однією із провідних ідей є *ідея освячення простору*.

І справді, особливий акцент у Патерику поставлений на святості головного храму Києво-Печерського монастиря. Згідно з Патериком, Велика Печерська церква зводиться за велінням Бога-Трійці та Богоматері. Святість головного храму Києво-Печерського монастиря є його онтологічною ознакою. Знаменно, що у Патерику Велика Печерська церква усвідомлюється як святиня задовго до свого створення. Патерик наголошує на сакральності вже самого місця, на якому планується зведення цього храму.

Так, згідно з Житієм прп. Феодосія, Сам Бог освятив місце розташування Успенського собору. У пасажі, присвяченому, власне, передумо-

---

¹ Нікітенко М. Герменевтика Києво-Печерського патерика: створення Великої Печерської церкви в контексті ідейної парадигми Житія прп. Феодосія // Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. Збірка статей на пошану д. іст. наук, проф. Н.М. Нікітенко. К., 2011, с. 109–119.

вам створення храму, йдеться про чудесне видіння, яке побачив один чоловік, що проїздив повз Печерський монастир вночі. Ніч була дуже темна і лише над монастирем сяяло “пречудне” світло, у якому перебував прп. Феодосій. Святий стояв посеред монастиря перед церквою, здійнявши руки у молитві до Бога².

Далі у Житті розповідається, що місце розташування майбутнього храму “позначив” полум’яний стовп, що, перетворившись на дугу, відійшов від бані Богородичної церкви Ветхого монастиря і “став” на місці будівництва Успенського собору³.

У Житті це диво з вогняним стовпом знаходить біблійну паралель: воно співвідноситься з видінням патріарху Якову на освяченому Богом місці “Лествиці Небесної”, коли той назвав це місце “Домом Божим” та “Вратами Небесними”. Для нашої теми важливо навести слова цього місця Житія прп. Феодосія: **“Тѣм же лѣпо єсть намъ съ вожественнымъ патріархомъ Иаковомъ рещи, яко єсть Господь на мѣстѣ семъ, и єсть свято мѣсто се, и нѣсть ино, но се домъ Божій и си врата небеснаа”**⁴.

Безпосередньо після цього у Житті розповідається про чудесну нічну процесію, яка відбувалася від Богородичної церкви Ветхого монастиря на місце зведення Великої Печерської церкви. Тоді хресний хід із Богородичною іконою та з прп. Феодосієм на чолі проходив у “світлі великому”, що бачило багато людей. На місці створення майбутнього храму відбувалися молитви та священнодії, а потім процесія поверталася до Богородичної церкви Ветхого монастиря⁵.

Про святість самого місця розташування майбутнього Печерського храму йдеться і у “Слові” 2-му Патерика: **“О пришествіи мастерьъ церковныхъ отъ Царяграда ко Антонію и Феодосію”**⁶.

Ця розповідь має глибокий символічний зміст. Згідно з нею, саме з закладенням Великої Печерської церкви була пов’язана знаменна подія – явлення Пресвятої Богородиці грецьким майстрам у Влахернах. Тоді Богоматір скликала грецьких майстрів до Себе і побажала поселитися в Своєму храмі на Русі, в Києві, сказавши: **“хощу церковь възградити севѣ въ Руси, въ Києвѣ”** і далі: **“Принду же и сама видѣти церкве**

² Абрамович Д.І. Києво-Печерський патерик. К., 1991, с. 64.

³ Там само, с. 64.

⁴ Там само, с. 64.

⁵ Там само, с. 64.

⁶ Там само, с. 5–8.

и в неї хочці жити”⁷. Цариця Небесна надала майстрам реліквії – моці семи мучеників (Артемія, Поліекта, Леонтія, Акакія, Арефи, Якова, Феодора) та Свою чудотворну ікону, сказавши, що церква має бути на Її честь. Проте, Вона не уточнила, на честь якого Богородичного свята мусить будуватися майбутній храм. Сам же храм Богоматір явила майстрам у Небі. Вказала Цариця Небесна і місце, де має зводитися святиня – у монастирі прпп. Антонія та Феодосія, яких і представила майстрам. Тож, греки прийшли до Києва та розповіли про все, що з ними трапилося, прпп. Антонію та Феодосію. Прпп. Антоній та Феодосій були вражені розповіддю, сказавши, що нікуди не відлучалися від свого монастиря. Далі у цьому ж “Слові” йдеться про обрання прп. Антонієм місця для будівництва храму. Розповідь глибоко символічна. Вона розпочинається з того, що на запитання греків де має бути зведена Велика Печерська церква, прп. Антоній відповів, що Господь явить їм те місце після триденних молитов. Під час нічної молитви йому явився Господь, і прп. Антоній попросив Його: “Хай буде по усій землі роса, а на місці, де велиш освятити храм, хай буде суша”. Так і трапилося. На другу ніч прп. Антоній попросив повторити чудо, але переінакшивши його: “Хай буде по всій землі суша, а на місці святому – роса”. У третій день, вимірявши місце храму золотим поясом варяга Шимона, прп. Антоній попросив Бога підтвердити Свою волю вогнем. І тоді впав вогонь з неба, і випалив дерева і кущі, і висушив росу, створивши долину “яка подібна до рову”, себто поглиблення для підвалин храму⁸.

Вперше звернемо увагу на те, що пасаж про диво з вогнем, який впав на обране Богом місце розташування Успенського собору фактично уподібнює цей храм Сіонській горниці, яка є прообразом християнського храму взагалі. Згідно з традицією Церкви, яка знайшла своє втілення у чині освячення храму, Сіонську горницю освятив Сам Дух Святий, Який зійшов на апостолів у вигляді вогняних язиків⁹. Тож, у такий спосіб у Патерику заснування головного Печерського храму вочевидь усвідомлюється в контексті заснування Вселенської Церкви під час Трійці-П’ятидесятниці. І така паралель має богослужбове підґрунтя.

Раніше ми звертали увагу на те, що патериковий сюжет з росою знаходить паралель з біблійною оповіддю про ізраїльського суддю Гедеона. Образ роси, яка, згідно з Біблією, випала на святому місці, співвідноситься

⁷ *Абрамович Д.І.* Вказ. праця, с. 6.

⁸ Там само, с. 7–8.

⁹ О чине освящения храма. Изложение составленное на случай освящения С. Петербургского Исаакиевского собора. СПб., 1858, с. 67.

у православної традиції з “Руном Орошеним”, і символізує Пресвяту Богородицю та догмат Боготілення, що усвідомлюється в контексті події народження Руської Церкви – Пришестя Христа на Русь. Тож, у Патерику заснування Успенського собору містить алюзію не лише на заснування Церкви Вселенської, а й на постання Церкви Руської. Крім того, ми пропустили, що образ Богоматері-“Руна Орошеного”, інкорпорований у розповідь Києво-Печерського патерика, є відгомоном обряду освячення цього Богородичного храму¹⁰.

Думка про вплив богослужбової практики Церкви на текст Києво-Печерського патерика може бути значно поглиблена за умови звернення до самого обряду освячення храму, початком якого вважається чин на його заснування. Традиція поєднувати в священному акті освячення храму обидва обряди: чин на заснування храму та чин його освячення доволі чітко простежується у візантійській художньо-образній традиції, яка знайшла своє втілення і на Русі. Таке поєднання містило глибоку еклесіологічну парадигму, яку необхідно усвідомлювати під час герменевтичного дослідження Києво-Печерського патерика. Зокрема, як переконливо довела Н. Нікітенко, на княжому груповому портреті Софії Київської була зображена церемонія освячення Софійського собору родиною князя Володимира Святославича. Портрет, який завершував Христологічний цикл підбаневого простору храму, висловлював головну ідею розписів – створення Церкви як Дому Премудрості Божої Київської держави. Причому дія розгорталася і в реальному, і в символічному планах, містично об’єднуючи у собі основні моменти створення (освячення) Софії. Повний чин освячення храму вміщував такі головні акти, як його закладення (освячення фундаментів), урочистий вхід із св. мощами у новий храм (малий вхід), а потім Великий вхід у вівтар та освячення престолу зі здійсненням на ньому першої літургії. Тобто, чин на заснування храму сприймався не окремим богослужбовим обрядом, а початковою стадією освячення храму. Тож ідея створення національної Церкви транслювалася у цю семантичну структуру крізь образно-смыслову проекцію літургійних аспектів освячення храму: від закладення наріжного каменю до найбільш урочистого моменту – Великого входу¹¹.

¹⁰ Нікітенко Н.М., Нікітенко М.М. Щодо сказання про створення церкви Печерської // Могилянські читання. К., 1999, с. 103–106.

¹¹ Нікітенко Н.Н. Русь и Византия в монументальном комплексе Софии Киевской. К., 1999, с. 29–64; Нікітенко Н., Корниенко В., Рясная Т. Новая датировка Софии Киевской: конструктивная критика или профанация концепции? К., 2012, с. 25.

Згідно з баченням Церкви, обряди на заснування та освячення храму проникнуті тією ж благодаттю, якою сповнені були святі Отці, які склали та затвердили ці обряди. Серед них вивищується св. Василій Великий – головний укладач церковного чину. Кожна молитва, кожна священнодія містить глибоке духовне споглядання та потаємний зміст. Чин освячення храму знайшов відображення у Студійсько-Олексіївському уставі, що був прийнятий у Києво-Печерському монастирі прп. Феодосієм Печерським. Цей типікон був складений у константинопольському монастирі патріарха Олексія Студита, проте прп. Феодосієм він сприймався як устав св. Феодора Студита¹². Зокрема, у синаксарній частині цього уставу йдеться про оновлення храмів св. Іоанна Предтечі¹³ та Успіння Богоматері¹⁴, а, як відомо, чин оновлення храму є згадкою та літургійним відтворенням чину його освячення. Як показали останні фундаментальні дослідження з історії прийняття уставу в Києво-Печерському монастирі, Студійсько-Олексіївський устав мав потужний вплив на сакральну забудову Печерської обителі. Зокрема, саме приписами синаксарної частини цього уставу зумовлені присвята головного храму Печерського монастиря Успінню Богоматері, а також присвята та розташування приділу та храму св. Іоанна Предтечі, що знаходився біля північно-західного фасаду Великої Печерської церкви¹⁵.

У контексті патерикової оповіді про диво з прп. Антонієм важливо зазначити, що, згідно з обрядом освячення храму, копання ровів має сакральний характер, причому з цією дією пов'язане створення місця для святих мощей: “Основание же церкви приготавливается следующим образом, – говорится у чині на заснування храму, – если церковь каменная, то выкапываются рвы, приготавлиются камни и известь, и на одном четырехугольном камне изображается или высекается крест. Под крестом (по желанию епископа) приготавливается место для вложения святых

¹² *Пентковский А.М.* Типикон патриарха Алексия Студита в Византии и на Руси. М., 2001, с. 165.

¹³ [Синаксарь иже есть оуставъ . Оуставленным има всѣмъ временемъ о церковнѣмъ слоужении и о п(с)лтрнѣмъ пѣтти . и о канонѣхъ . и въ которыхы дни праздноуми ѿ общаго дѣлания . и въ которыхы памяти стымъ творити праздника ради бывающихъ . имѣюще же ина нѣкака иже и на спорѣ црквнѣмъ бывають такоже си оуставленаа къ оцю нашелоу и исповѣдникуу феодороу въдано . не писаниемъ же но по въданию по коггождо сохранено . написання же ныне трудоулоуиѣмъ . коггождо съложихомъ . да не ѿ лѣта потакно боудетъ . и въ забъвения тмы глѣбоки испытания ихъ прѣзрѣнна] // *Пентковский А.М.* Указ. соч., с. 347–348.

¹⁴ Там же, с. 363.

¹⁵ Там же, с. 171–172.

мощей”¹⁶. Отже, зовсім не випадково у Патерику в одному “Слові” об’єднано фактично дві розповіді – про Влахернське диво, коли відбулося надання Богородицею мощей 7 мучеників, які мали бути покладені у підвалини майбутнього Печерського храму та, власне, про створення цих підвалин. Обидві розповіді можуть бути усвідомлені в контексті чину на заснування храму, що знайшов своє відображення у цьому “Слові”.

Для нашої теми важливим є ще один аспект: у чині на заснування храму зазначається, що архіерей кадить усі рови, починаючи від стіни вівтаря, йдучи проти сонця по колу¹⁷. Тож у Патерику сама дія копання ровів чи розбивки фундаментів Великої Печерської церкви співвідноситься з літургійним рухом. Цей рух відбувається під час чину на заснування храму і проходить проти сонця, чи як говорили на Русі – “протисолонь”. Так само, проти сонця, здійснюється і хресний хід за св. Мощами під час чину освячення храму: “Когда дойдут до освящаемого храма, – зазначається в чині, – то для осенения и внешних его сторон Благодатью освящения и вместе для выражения духовного ликования пред щедродаровитым Господом – Благодателем, *обходят храм кругом, начиная от западных дверей на южную сторону к востоку*: а священник, идущий впереди, кропит святою водою стены храма [курсив наш – авт.]”¹⁸.

Знаменно, що у Патерику розбивка фундаментів Великої Печерської церкви ототожнюється з вимірюванням її параметрів золотим поясом варяга Шимона. Так, згідно зі “Словом” 1-м Патерика, Сам Бог вказав розміри храму, який мав бути виміряний за певною послідовністю: спочатку – ширина (20 поясів), потім – довжина (30 поясів), і, нарешті – висота (30 поясів), “разом з верхом” висота мала становити 50 поясів Шимона¹⁹. Така послідовність розмітки фундаментів храму є невідомою у візантійській традиції, згідно з якою висхідним пунктом завжди була саме довжина церкви, а не її ширина²⁰.

У попередніх наших дослідженнях ми висловили припущення, що в такий спосіб у Патерику дія розбивки фундаментів та вимірів Успенського собору співставляється з ідеєю творення Церкви, висловленою апостолом Павлом. Зокрема у посланні апостола Павла до Ефесян, мо-

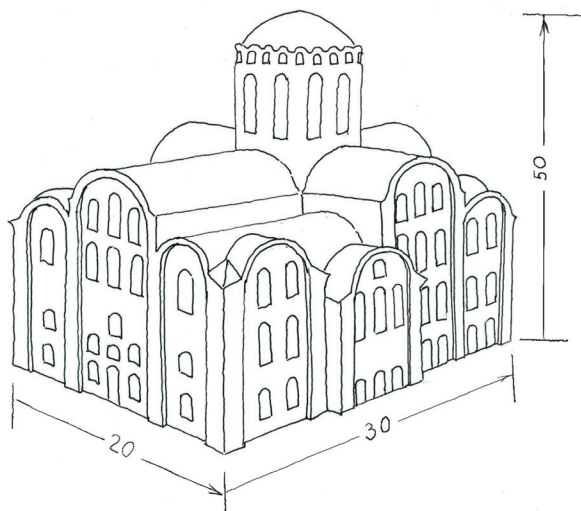
¹⁶ Чинопоследования Православной церкви. Богослужения при основании и освящении храма. Чин на основание церкви [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lib.eparhiya-saratov.ru/books/noauthor/noauthor5/280.html>

¹⁷ Там же.

¹⁸ О чине освящения храма..., с. 33.

¹⁹ Абрамович Д.І. Вказ. праця, с. 3.

²⁰ Зубов В.П. Труды по истории и теории архитектуры. М., 2000, с. 38–40.

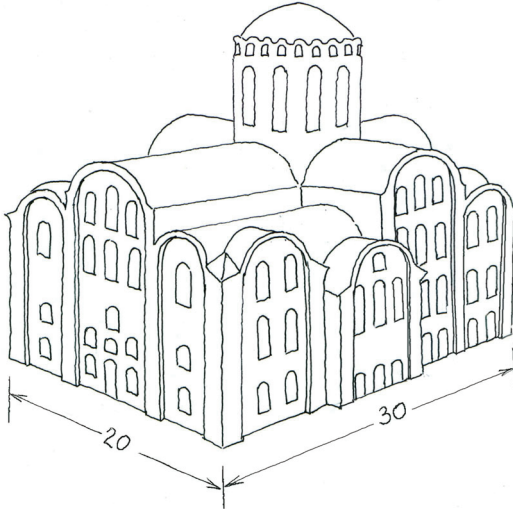
Мал. 1. Параметри ширини, довжини та висоти Великої Печерської церкви, сума яких становить сакральне число “100”

виться про таїну “домобудівництва” чи творення Церкви, яка полягає в тому, щоб християни “змогли зрозуміти зо всіма святими, що то *ширина й довжина, й глибина й вишина* [курсив наш – авт.]” (Еф. 3:18)²¹. Тож у Патерику розбивка фундаментів Печерського храму містить ідею виповнення Церкви та співвідноситься зі шляхом духовного вдосконалення. Як ми показали у попередніх дослідженнях, цей шлях усвідомлюється в Патерику в контексті літургійного руху, що відбувається саме у вівтарі храму – проти годинникової стрілки: із півночі на південь та із заходу на схід. У цьому контексті процес вимірювання Великої Печерської церкви містить ідею літургійного руху протисолонь: із півночі на південь вздовж західного фасаду (ширина храму), потім – із заходу на схід вздовж південного фасаду (довжина), і нарешті, з “землі на Небо”: від підлоги до купола (висота). Сума всіх вимірів Великої Печерської церкви (20+30+50) становить число “100” (мал. 1), яке символізує Небесний Єрусалим, куди входять праведники шляхом духовного вдосконалення²².

²¹ Нікітенко М.М. Сакральная нумерология в эсхатологической концепции образа Великой Печерской церкви // Успенские чтения. Память и надежда: горизонты и пути осмысления. К., 2010, с. 515.

²² Нікітенко М.М. Семантика архітектурно-художнього образу Великої Печерської церкви // Лаврський альманах. Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури. Збірник наукових праць. К., 2008, с. 110.

Знаменно, що сакральне число “100” читається і у вимірах периметра Великої Печерської церкви, тобто воно у символічно-духовному сенсі є основою підвалин Великої Печерської церкви. Так, склавши довжину усіх її чотирьох фасадів ($20+20+30+30$), знову ж таки отримаємо число-символ Небесного Єрусалима – “100” (мал. 2).

Мал. 2. Параметри ширини та довжини Великої Печерської церкви, сума яких по периметру становить сакральне число “100”

Залучення до розгляду Києво-Печерського патерика літургійної практики Церкви дозволяє зробити висновок, що представлений у Патерику порядок вимірів Великої Печерської церкви може бути не лише втіленням літургійання у вівтарі храму, а й відгомонам обряду його освячення, згідно з яким освячення фундаментів майбутньої церкви та хресний хід навколо неї відбувається проти сонця – з півночі на південь та із заходу на схід.

Вперше звернемо увагу на те, що пасаж Житія прп. Феодосія про уподібнення місця розташування Великої Печерської церкви “Дому Божому” та “Вратам Небесним”, а також уведення до цього пасажу образу “стовпа вогняного”, походить саме з чину на заснування храму, під час якого архієрей виливає освячений елей на закладний камінь та співається пісня, яка точно відповідає наведеним нами вище словам Житія прп. Феодосія: “Востав Иаков заутра, и взят камень, его же бе положил в возглавие себе, и постави его столп, и возлил елей верху его, и рече: яко есть Гос-

подь на месте сем, аз же не ведех; страшно есть место сие, несть сие, но дом Божий, и сия суть врата небесная”²³. Цими словами Церква згадує, що традиція освячувати жертвенник на честь Бога, походить від часів патріарха Іакова: “Так, когда Патриарх Иаков удостоен был во сне явления Господа, – говорится у тлумаченнях на Чин освячення храму, – над лестницею, соединявшею небо с землею, по которой (лестнице) походили и нисходили Ангелы: он назвал место этого чудного видения домом Божим, и тут же, среди пустыни, вместо жертвенника поставил камень, на котором спал, и возлил на него елей, который имел с собою. Это есть первый пример того помазания престола, какое мы видим при освящении храмов Христианских”²⁴.

Біблійна традиція освячення храмів пов’язана у християнстві не лише з патріархом Іаковом, а й з пророком Мойсеєм та з царем Соломоном. Зокрема, про освячення Скинії Мойсеєм говорить: “После того, как Моисей при пособии мудрого Архитектора Веселеила, воздвигнул Скинию Сведения, т.е., подвижный храм в стане Израильского народа, он совершил освящение этой Скинии чрез помазание и притом не простым елеем, а миром благоуханным, по особому повелению Божию составленным единственно для освящающего помазания: и помаза ю, и вся сосуды ея, и олтарь, и вся сосуды его, и помаза я, и осяти я (Числ. 7:1)”²⁵.

Проте особливу цікавість для нашої теми представляє традиція уподібнення чину освячення християнської церкви освяченню Соломоном Єрусалимського храму: “Но вот, вместо Скинии, созидается в Иерусалиме неподвижный великолепный храм, – говорится у тлумаченні на чин освячення храму, – тогда Соломон для его обновления сотвори праздник в той день, и весь Израиль с ним собор велий (3 Цар. 8:65). При этом обновлении храма особенно поражает своей торжественностью то действие, когда священники подняли Кивот Завета Господня, который преимущественно представлял присутствие Божие, и внесли его во Свята Святых под крылья Херувимов, и когда внезапно наполнился весь храм облаком славы Господней. Не тоже ли самое, только по Новозаветной Благодати, совершается в том торжественном шествии, которое, при освящении наших храмов, совершает архиерей с собором, внося в храм священные останки мучеников и др. святых, чрез что означается вступление в него Самого Царя Славы. Те псалмы, которые поются ныне при освящении храма,

²³ Чинопоследования Православной церкви...

²⁴ О чине освящения храма..., с. 64.

²⁵ Там же, с. 65.

напоминають хвалебні песнопення Левитов и певцов при освященіи храма Соломонова”²⁶.

Найімовірніше, прп. Феодосій у розглядуваному нами пасажі Житія, уподібнюється водночас як патріарху Іакову, так і пророку Мойсею та царю Соломону. Причому саме з реалій богослужбової практики походить описана у Житті прп. Феодосія чудесна нічна процесія, що відбувалася у Божественному світлі від Богородичного храму Ветхого монастиря на місце створення Великої Печерської церкви. Так, згідно з чином на заснування церкви, архієрей або священник йде до місця закладення храму з хресним ходом у супроводі всього кліру. Йому передують два диякони з кадильницями, священники з хрестами, а клірошани співають літійні стихирі святу, або святому, на честь якого буде закладено храм²⁷. Тобто, знаходимо тут пряму паралель з оповіддю Житія прп. Феодосія про хресний хід на місце зведення майбутньої Великої Печерської церкви.

Особливого значення при цьому набуває чудотворна Богородична ікона, яка, згідно з Житієм прп. Феодосія, очолює хресний хід. Якщо ми припустимо, що в цьому пасажі Житія контаміновані обидва чина – на заснування та на освячення храму, то стає зрозумілим, що ікона Богоматері у семантичному плані співвідноситься автором Житія з Ковчегом Завіту, а Велика Печерська церква – із Святим Святих храму Соломона.

Звертає на себе увагу той факт, що, згідно з Житієм прп. Феодосія, процесія відбувається саме від Богородичного храму Ветхого монастиря: складається враження, що автор Житія хоче провести смислово паралель між обома церквами: Богородичною церквою Ветхого монастиря та Великою Печерською церквою. Симптоматично, що у чині освячення храму і справді простежується ідейний зв’язок між старим та новим храмами. Так, згідно з цим чином, хресний хід-шестя за св. Мощами відбувається від нового храму до старого. Цьому дійству дається таке пояснення: “Настоящим крестным ходом за св. Мощами в близлежащий старый храм Церковь дает знать, что Святые постоянно пребывают с нами, как и Христос, и когда обновляется в нас благодать Христова, тогда и они бывают с нами, и как благодать приходит к нам преемственно, т.е. от Спасителя чрез Апостолов и их преемников, простирается в таинстве священства до наших времен и приходит к нам, так та же благодать приходит и в новейшие храмы чрез храмы древние и первые, подобно тому, как и миро освящается через миро...”²⁸

²⁶ О чине освящения храма..., с. 65–66.

²⁷ Чинопоследования Православной церкви...

²⁸ О чине освящения храма..., с. 39–40.

Згідно з цим баченням, у Житті прп. Феодосія, вочевидь, втілено думку “трансляції” духовної благодаті зі старого храму в новий, що співвідноситься з наслідуванням благодаті у таїнстві священства.

Ті ж самі інтенції містяться і у “Слові” 6-му Патерика: **“Сказаніє о святаей трапѣзѣ і освященіи тоя великіа церкви Божіа матере”**²⁹. Тут розповідається про янгольський спів під час здійснення чину освячення Великої Печерської церкви. Так, коли літургійна процесія, обійшовши навколо храму 3 рази, підійшла до його зачинених дверей і почала співати належні молитви: **“Възмѣте врата князи ваши”**, то з середини храму всі почули янгольський спів: **“Кто сей есть цар славы”**. Коли ж увійшли до храму, то нікого там не знайшли³⁰. Звернемо увагу на наведені у цьому слові “сакральні формули”, які походять з чину освячення храму: **“Възмѣте врата князи ваши”** та **“Кто сей есть цар славы”**³¹. У чині освячення храму дається доволі розгорнуте розуміння цих слів. Так, коли хресний хід на чолі з архієреєм, тричі обійшовши храм, підходить до його зачинених дверей, то архієрей виголошує: “Возмите врата князи ваша, и возमितесь врата вечная, и внидет Царь славы”. Тоді півчі, що знаходяться у храмі, відповідають архієрею: “Кто есть сей Цар славы?”³². Згідно з тлумаченням богословів, ця дія є відтворенням на землі небесної події, яку передбачив пророк Давид (Пс. 23: 7–10) та про яку так говорить св. Іустин філософ: “Когда Христос по воскресении из мертвых возносился на небо: тогда повелено установленным от Бога на небесах властям, т.е. Архангелам, отверзть врата небесные, да внидет Тот, Который есть Царь славы, и восшед сядет одесную Отца, дондеже положит врагов в подножие ног Его. Но поелику сущие на небесах власти прежде зрели Его, имеющего вид уничижен, бесчестен, то они как бы удивляясь такому страшному Его виду, вопрошали: кто есть сей Царь славы? И Дух Святыи, от лица собственно Своего или Бога Отца отвечает им: Господь сил, Тот есть Царь славы! *В настоящем случае Архиерей со св. Мощами образует собою Иисуса Христа, прочие же внутри храма – Ангелов, а самый храм – небо [курсив наш – авт.]*”³³. Виходячи з цього бачення, припускаємо, що сама назва Великої Печерської церкви – **“небеси подобная”** або **“подібна до Неба”**, містить алюзію на обряд освячення

²⁹ *Абрамович Д.І.* Вказ. праця, с. 13–15.

³⁰ Там само, с. 13–15.

³¹ Там само, с. 15.

³² О чине освящения храма., с. 47.

³³ Там же, с. 47.

храму, який лежить в основі патерикової розповіді про створення Великої Печерської церкви.

За роз'ясненням Отців Церкви, словами: “Возмите врата князи ваша, и возмיתесь врата вечная, и внидет Царь славы” зображується вступ в освячуваний храм Самого Христа, подібно, як на Небі Він сів праворуч Бога Отця. Найбільш цікавим є символічне тлумачення цього обряду: “...храм Божий есть чувственное изображение духовного храма, который есть истинный христианин; святостью храма изображается святость христианина; следовательно и освящение храма – освящение христианина. Итак, когда при освящении храма возглашается ко вратам вечным, то сие относится к бессмертной душе, к ее свободной воле, желаниям и любви, коими она может принять Бога. Когда повелевается, чтобы врата возвысились: то через сие возбуждается человек воздвигнуть силу воли своей от низких, земных вещей, к возвышенным, небесным предметам...”³⁴.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що у Патерику розбудова Великої Печерської церкви співвідноситься зі спасінням людини, яка освячується, “сходить на Небо” шляхом духовного вдосконалення. Ці інтенції, які містить Патерик, відповідають сакральному змісту чина освячення храму, згідно з яким під виглядом храму видимого, матеріального розуміється Церква невидима на чолі з Самим Спасителем, зібрання вірних членів Тіла Христового, Бога Живого. Новий храм немовби олюднюється: над ним відбуваються такі ж тайнодії, як і над людиною під час тайнства Хрещення та Миропомазання; до них приєднується дещо і від тайнства Священства, тому що храм присвячується на вічне служіння Господу³⁵.

Отже, патерикова розповідь про створення Великої Печерської церкви містить глибоку сотеріологічну ідею, яку можливо усвідомити тільки в контексті православної традиції, зокрема Тайнств та обрядів Церкви.

³⁴ О чине освящения храма.. с. 48–50.

³⁵ Там же, с. 27.